

*KI- FİİLİ VE TÜREVLERİ

Hami AKMAN¹

Özet

Türkçe dünya diller arasında Altay dilleri arasında gösterilir. Bu dil ailesinin en önemli özelliklerinden birisi de söz konusu aileye mensup dillerin sondan eklemeli diller olmasıdır ki Türkçede bunun tam olarak görüldüğü söylenebilir. Türkçede bir kelime, ünlü olmak kaydıyla bazen tek sese kadar indirgenebilmektedir; böylece kök olarak bilinen bazı kelimelerin de aslında zamanla kök olmayıp bir gövde olduğu anlaşılmaktadır. Bu konu üzerinde birçok çalışma yapılmıştır; bunlar arasında Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun ve Şinasi Tekin'in bazı çalışmaları zikredilebilir. Bu çalışmada kıp- / karp-, kıpırda-, kır-, kır "sınır, hudut", kıs-, kıt, kıvr-, kıy- kelimelerinin ve bunların türevlerinin, aslında "*kırmak, kısmak, kesmek" anlamlı farazi bir *kı- fiilinden gelebileceklerini varsaymaktadır. Söz konusu kelimeleri bu kök fiile bağlarken aralarında anlam ve şekil ilişkisinin de sağlandığını görülmektedir. Çalışma bir giriş, ana metin ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkçenin yapısı hakkında ve kök fiillerle alakalı bazı öne çıkan çalışmalardan bahsedilmiştir. Ana metinde farazi olarak var olduğunu kabul edildiği *kı- fiili ve türevlerinden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise söz konusu fiilden türediği düşünülen kelimeler bir şema ile gösterilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altay Dilleri, Türkçe, Kök, *Kı- fiili

*KI- VERB AND ITS DERIVATIVES

Abstract

Among the world languages, Turkish is among the Altaic languages. One of the most important features of this language is that the languages belonging to the family in question are agglutinative languages, which can be seen exactly in Turkish. In Turkish, a word can sometimes be sized up to a single sound, provided that it is a vowel; Thus, it is understood that some words known as roots are actually a stem, not a root as a rule. Many studies have been done on this subject; Among these, some works of Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun and Şinasi Tekin can be mentioned. In this case, we also use the words "clip- / clip-, move-, break-, break "border, border", pinch-, slit, curl-, kıy- and their derivatives, actually "*break, cut, don't break" all of them hypothetically. *ki- We assume that they reach all of them. We see that the meaning and form relationship between the words in question and these root verb bonds are also provided. Our study consists of an introduction, main text and conclusion. In the introduction, some prominent studies about the structure of Turkish and root verbs are mentioned. In the main text, the verb *ki-, which we accept to exist hypothetically, and its derivatives are mentioned. In the conclusion part, a general evaluation has been made by showing the words that we think are derived from the aforementioned verb with a diagram.

Keywords: Altaic languages, Turkish, Root, *Ki- verb

¹ Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van, Türkiye. hamiakman@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8787-2319

GİRİŞ

Dünya dilleri arasında Altay Dilleri arasında kabul edilen Türkçe, Altay dillerinin en önemli özelliklerinden birisi olan sondan eklemeli bir dil olma özelliğini bütünüyle yansıtmaktadır; sondan eklemeli dillerde kök olan kelime değişmez, kendisine gelen eklerle genişler ve yeni kavramlar böylece karşılanır.

Kök (*root, radical, etymon, main word*); birçok sözün yapısında bulunan, anlamlı ve daha küçük öğelere ayrılamayan sözdür. Kökler, dillerin ve dil ailelerinin oluşumu zamanından kalma ve genelde çoğu dillerde tek heceden oluşan sözlardir. Kök söz veya söz kökü, söze eklenen bütün yapım ve çekim eklerini çıkardıktan sonra geriye kalan ve daha küçük parçalara ayrılamayan, temel bir anlamı taşıyan söz ya da sözlardir (Karaağaç, 2022, 2. 564; Korkmaz, 2017, s. 179).

Köklere getirilen ekler, etimoloji çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle eklemeli dillerde bir kelimedede yer alan ekler belirlenmeden o kelimenin köküne ulaşmak imkân dışıdır (Ercilasun, 2022, s. 12). Türk dili de eklemeli diller arasında yer aldığı için bu dilin yapısını anlamak, kelimelerin köküne sağlıklı bir şekilde ulaşabilmek ancak köke getirilen bu ekleri iyi tanımakla mümkündür. Aslında ekleri tanımak, onları kökten ayırabilmek aynı zamanda kökü de tanımak anlamını taşımaktadır; zira ekler ayıklandıktan sonra geriye kök kalmaktadır.

Kök; kelimedede manası ve yapısı bozulmadan parçalanamayan en küçük dil birliği, tek başına veya eklerle kullanılabilen en küçük kelimedir (Ergin, 2012, s. 106).

Köke ek getirilerek kelime türetmenin en yoğun şekilde görüldüğü dillerden birisi olan Türkçede bir kelime bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese kadar indirilebilmektedir ki bu da kök olarak kabul edilen birçok kelimenin aslında sonradan bir gövde olduğu şeklinde anlaşılmasına yol açmaktadır. Köke ulaşmanın yolu ona eklenen ekleri iyi bilmek, ses ve şekil bilgisine hakim olmakla bazen mümkün olmayabilir ki burada köke ulaşmakta anlam bilgisine (*semantics*) de vakıf olma büyük bir öneme sahip olabilmektedir.

Anlam bilgisi ya da bilimi (*semantics*) söz ve söz dizimi yapılarındaki anlam değişmelerini izleme bilgisidir. Anlam bilgisi bir yandan, anlam değişme yollarının yapısı inceleyip diller arasında bu hususta meydana gelmiş olan evrensel kuralları bulmaya ve göstermeğe çalışır; bir yandan da bir dilde var olan söz ve söz dizimi biriminde görülen anlam değişmelerini izler (Karaağaç, 2022, s. 120).

Türkçede bu hususta birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda ilk akla gelen isimlerden birisi Necmettin Hacıeminoğlu'dur. Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımında Fiiller* adlı kitabında birçok farazi kökten bahsetmiştir; o, mesela *tek ünlüden ibaret kök fiiller* başlığı altında *aç* <*a-ç--* “açmak”, *ad-* <*a-d-* “ayrılmak” fiillerini ve ikinci fiilden türediğini düşündüğü *adak* <*ad-ak* “ayak”, *adın-* <*ad-ı-n-* “sarhoşluğu gitmek, ayrılmak; değişmek, iyileşmek” vs. kelimeleri *a-* “ayırarak” fiiline; *en* <*e-n* “ses” *ez-gi* “musikide ses” vs. kelimeleri *e-* “seslenmek” fiiline; *il-* <*i-l-* “bağlamak”, *iş-* <*i-ş-* “bağlamak” fiillerini *î-* “bağlamak” fiiline, *ot* <*o-t* “ateş”, *oç-* <*o-ç-* “yanmak”, *oçak* <*oç-ak* “ocak, ateş yakmak için yapılmış özel yer” kelimelerini *o-* “yanmak” farazi fiillerine bağlamıştır. Hacıeminoğlu, *iki sestenden ibaret kök fiiller* başlığı altında da *ünlü + ünsüz* şeklinde oluşan 27 fiil vermiştir; bunlardan birkaç örnek verilecek olursa; Hacıeminoğlu, *bag* <*ba-g* “bağ”, *baz* <*ba-z* “bağlı, başkasına bağlı, tâbi”, *bak-* <*ba-k-* “1. bakmak, yani göz ile nesne arasında bağ kurmak, gözü bir nesneye bağlamak. 2. ilgilenmek. Çocuklara bakmak: çocuklarla ilgilenmek”, *bar-* <*ba-r-* “varmak, yani, bir noktadan ayrılıp başka bir noktaya bağlanmak: Tiren Ankara'ya varmış, yani ulaşmış”, *ban-* <*ba-n-* “1. Bağlanmak. 2. Suyu banmak” kelimelerini *ba-* “bağlamak” kök fiiline; *kar-* <*ka-r-* “bir şeyi bir şeyle karıştırmak”, *kaşık* <*ka-ş-ı-k* “kaşık”,

kat- ka-t- “katmak, karıştırmak” kelimelerini *ka-* fiiline bağlamıştır (Hacıeminoğlu, 2016, s. 24-34).

Şinasi Tekin *İştikakçının Köşesi* adlı kitabında *Bodun Kelimesi Üzerinde Düşünceler* başlıklı yazısında *dol-*, *doy-* ve *tok* kelimelerinin muhtemel bir **do-* (<**to-*) fiiline götürülebileceğini (Tekin, 2015, s. 189); *Maytrisimit* adlı kitabında da *yaru-* “parıldamak, ışımak”, *yaşu-* “parıldamak, ışımak”, *yalına-* “parıldamak, ışımak”, *yatıra-* “parıldamak, ışımak”, *yartıla-* “aydınlatmak”, *yaşut-* “aydınlatmak”; *yal-* “*alevlenmek”, *yarun* “şafak”, *yaşın* “yıldırım”, *yaruk / yaşuk* “ışık”, *yalınlık / yaltrık* “parlaklık”, *yaşıl* “yeşil”, *yaşar-* “yeşermek”, *yaşa-* “yaşamak”, **ya-l / yalın* “*alev” kelimelerinin hepsini farazi bir **ya-* “*alevlenmek” fiilinden türediğini ifade etmiştir (Tekin, 2019, s. 318-321).

Ahmet Bican Ercilasun da *öl-* fiilinin kökünü *ö-* fiiline bağlamıştır. Ercilasun *öl-* fiilinin asıl anlamının “yükselmek” olduğunu, aynı anlamlardaki *ör-* “belirmek; çıkmak; bulut yükselmek” ve *ön-* “bitki bitmek, yetişmek; çıkmak” anlamlı fiille kökteş kabul ederek bu fiillerin hepsinin farazi bir **ö-* fiiline dayandırır; bunlardan başka Ercilasun *öz* “öz, can, ruh” kelimesini de yine aynı köke dayandırmıştır (Ercilasun, 2014, s. 371-374).

Aşağıda -ses, şekil ve anlam bağlantıları da dikkate alınarak- **kırmak, kısmak, kesmek vs.* anlamlı farazi bir **k1-* fiilinden türediği düşünülen kelimeler alfabetik olarak ele alınmıştır, şöyle ki:

k1p- / **k1rp-** (**k1-p-* / **k1-r-p*) Kıpmak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS) “göz kapaklarını çabucak açıp kapamak, kırmak” şeklinde; *k1rp-* ise “1. Parçalara ayırmak, kesmek, kıpmak. 2. Göz kapaklarını açıp kapamak, kırpıp durmak. 3. mec. Kesinti yapmak, tutumlu davranmak” (2011, s. 1412-1421). *K1p-* fiili Kıpçak Türkçesinde “göz ucunu kapar gibi işaret çakmak” (Toparlı vd., 2007, s. 144) anlamında geçmektedir. Yine Kıpçak Türkçesinde *k1rp-* fiili “tüyün ucalarını almak, kesmek” (Toparlı vd., 2007, s. 145) anlamlarında geçmektedir.

k1rp- fiili çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde geçer: Azerbaycan Türkçesi: *gırpmag*; Başkurt Türkçesi: (*küz*) *kısv*, *yomğalav*; Kazak Türkçesi: *kırpık kağuv*; Kırgız Türkçesi: *irmö*; Özbek Türkçesi: (*köz*) *kımák*; Tatar Türkçesi: (*küz*) *kısu*, *yomğalav*; Türkmen Türkçesi: *gırpmak*; Uygur Türkçesi: (*köz*) *kısmak*, *kırpık kakmak* (KTLS, 1991, s. 478-479).

Kelimelere imolojik açıdan bakıldığı zaman, Tuncer Gülensoy, etimolojik sözlüğünde söz konusu *k1p-* fiilini “<*k1-p-*” biçiminde açıklamış ve *k1-* fiiline yansıma fiil demiştir (Gülensoy, 2018, s. 409). İsmet Zeki Eyuboğlu bu fiilin aslında *kırmak* fiilinin *r* sesinin düşmüş hâli olduğunu ve her ikisinin de yansıma ses olabileceğini ifade etmiştir (Eyuboğlu, 2004, s. 407). *k1p-* / *k1rp-* fiillerini, burada göz kapağının ani bir hareketle aşağı yukarı doğru hareket etmesini, dolayısıyla göz kapağının bu hareketinde bir kırılma, kısılmanın olduğu düşünüldüğü zaman kelimenin kökünü “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamlı farazi bir fiil olarak tasavvur edilen “*k1-” fiiline dayandırmak uygun görülebilir; yani bahsi geçen iki fiilin etimolojisinin şu şekilde olduğunu düşünülmektedir: **k1-p-* / **k1-r-p-*. Fiilden fiil yapan *-p-* az da olsa rastlanılan bir ektir: *k1r-p-*, *ser-p-* (Korkmaz, 2017, s. 186).

k1pırda- (**k1-p-ır+da-*) Kıpırdamak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS) “Kımıldamak, sürekli ve hafifçe oynamak, kıpırdanmak” (2011, s. 1411) şeklinde tanımlanmıştır.

Kelime çağdaş Türk lehçelerinde şu şekillerde geçmektedir: Azerbaycan Türkçesi: *gımıldamag*; Başkurt Türkçesi: *hërəkät itiv*; Kazak Türkçesi: *kozğaluv*, *kıymıldav*; Kırgız Türkçesi: *kıymıldö*, *arakettenü*; Özbek Türkçesi: *kimirlëmák*, *kozğalmák*; Tatar Türkçesi: *hëräkät itü*; Türkmen Türkçesi: *gımıldamak*; Uygur Türkçesi: *kımirlimak* (KTLS, 1991, s. 474-475).

Tuncer Gülensoy, etimolojik sözlüğünde kelimenin etimolojisini şöyle vermiştir: “<**k1-p-ır+da-*” (Gülensoy, 2018, s. 409).

Burada *kıprda-* fiilinin kökü, “*kesmek, kırmak, kısmak” gibi anlamlarda farazi “*k1-” fiilinden geldiğini düşünülebilir; nitekim *kıprda-* bir şeyin durgun hâlinin, vaziyetinin harekete geçmesi, durgunluğunun kırılması, kesilmesi demektir; yani kelimesin etimolojisinin şu şekilde geliştiği varsayılmaktadır: *k1-p-ır-da-.

kır- (*k1-r-) Kır- fiili; “parçalamak”, “büyük parçalara ayırmak”, “katlamak”, “öldürmek, yok olmasına neden olmak”, “bir şeyin fiyatını azaltmak, indirmek”, “tavlada karşı oyuncunun pulunu oyun dışında bırakmak”, “vücut kemiklerinde birini parçalamak” gibi anlamlara gelmektedir (TÜS, 2011, s. 1419).

Bu fiile bildiğimiz kadarıyla Köktürk Türkçesi ile Eski Uygur Türkçesinde rastlanmamıştır; ancak bunun yerine her iki tarihî Türk lehçesinde de *sı-* “kırmak, sıdırmak; ele geçirmek; (sab sözüyle) dileğini kabul etmemek, bir istek veya ricayı yerine getirmemek” (Caferoğlu, 1968, s. 203; Şirin, 2016, s. 739) fiili kullanılmıştır. Kelime daha sonra DLT’de *kır-* şeklinde ve “kazımak, koparmak, yolmak” (Ercilasun-Akoyunlu, 2018, s. 712) anlamalarında geçer:

anı yi.tip süñü.le.di

başın yandru yañı.ladı

eren bāyup meñi.le.di

anıñ alpin kıra bogdı “(Bir orduyu yenen bir adamı niteleyerek diyor ki) O, ona yetişti ve onu mızrakladı. Ondaiki yarayı yeniledi. Adamlar yağmaladıkları mallar ile nimet içindedirler. Ve düşman kahramanlarını boğdu” (Ercilasun & Akoyunlu, 2018, s. 515). Kelime Kıpçak Türkçesinde *kır-* şekli ve “kırmak” anlamıyla (Toparlı vd., 2007, s. 144); Çağatay Türkçesinde aynı şekilde ve “kırmak, bozmak, bozguna uğratmak” (Ünlü, 2013, s. 623) anlamlarında geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) “öldürmek, yok etmek, imha etmek, tenkil etmek” anlamlarındadır (2019, s. 2511). Çağdaş Türk Lehçelerinde kelimenin kullanımı şu şekildedir: Azerbaycan Türkçesi: *gırmag, sıdırrmag*; Başkurt Türkçesinde: *hindıriv, ontav, vatıv*; Kazak Türkçesi: *sındırıv*; Kırgız Türkçesi: *sındırü*; Özbek Türkçesi: *sındirmek*; Tatar Türkçesi: *sındıru, vatu*; Türkmen Türkçesi: *dövmek*; Uygur Türkçesi: *sundurmak* (KTLS, 1991, s. 476-477).

Söz konusu kelimenin etimolojisine dair Tuncer Gülensoy *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelimenin karşısında şu açıklamalara yer vermiştir: “[‘Kırmak, katletmek, öldürmek’ = ET., OT., **kır-** (DLT) ~ **kır1a-** ‘yerde çukurlar açmak, kazmak’ <**kîr-**” (2018: 409). Görüldüğü üzere Gülensoy, kelimenin anlamlarını vermiş, DLT’deki kullanımıyla karşılaştırmış ve etimolojik açıdan da kök kabul etmiştir.

Sevan Nişanyan, *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*’nde kelimenin etimolojisi hakkında şu bilgileri verir: “<<ETü *kır-* ‘kazmak, kazımak’ < ETü *kıy-* + (g)Ur- → *kıy-*. *Kâşgari*’deki tek ve şüpheli örnek dışında ETü kaydı ve türevleri yoktur. ETü *kıy / kı-* ‘bıçakla kesmek, kan dökmek’ fiilinden 11. yy dolayında türetilmiş derivatif bir biçim olduğu kabul edilebilir” (Nişanyan, 2018, s. 443).

Bu kelimenin “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamlı farazi kök olarak düşünülen “*k1-” fiilinden geldiği varsayılabilir; nitekim fiilden fiil yapan “-(I)r- /-(U)r-” eki sık kullanıma sahiptir: *iç-ir-, piş-ir-, aş-ır- vb.*

Sonuç olarak *kır-* fiilinin etimolojisinin şu şekilde geliştiği tarafımızca düşünülmektedir: *k1-r-. *K1-r- fiilinden türeyen; *kıra* “kenar, kıyı” (Ata, 2019, s. 703), *kırağ/k* “kenar, kıyı; sahil” (Ata, 2019, s. 703), *kırañ* “kenar, kıyı; ufuk” (Paçacıoğlu, 2016, s. 380), *kırguç* “keser” (Paçacıoğlu, 2016, s. 381), *kırk, kırığ* “sınır, kenar, kıyı” (Paçacıoğlu, 2016, s. 381), *kırdır-, kırıl- kırış-, kırış, kırıntı, kırk-* “koyu, keçi vs. tüylerini kesmek”, *kırkıl-* “koyun, keçi vs. tüyleri makasla kesilme”, *kırkı* “yün kırkacak büyük makas” (Paçacıoğlu, 2016, s. 381), *kırklık* “koyun, keçi vs. tüylerini kesmeye yarayan makas”, *kırt* “kısa” (Ercilasun &

Akkoyunlu, 2018, s. 714), *kırt*- “kırkmak, kesmek” (Paçacıoğlu, 2016, s. 382) ve *kırık* gibi kelimeleri de burada zikredilebilir.

kır (*k₁-r) Sınır, hudut (Paçacıoğlu, 2016, s. 379); dağların sırtı (Ercilasun – Akkoyunlu, 2019, s. 712); su bendi, set (Ercilasun – Akkoyunlu, 2018, s. 712).

Bu kelimenin anlamları anlam bakımından ve şekil bakımından “*k₁-” fiili ile alakalı görünmektedir; nitekim sınır, hudut bir yerin kesildiği, kırıldığı son yerdir; dağların sırtı da dağın belli yerlerindeki yükselişin son yeri, kırıldığı, kesildiği yerdir ve su bendi de suyun durduğu, kesildiği, akışının kırılmaya uğradığı yerdir; dolayısıyla bu anlam bağlantılarını da göz önünde bulundurup söz konusu farklı anlamlara gelen kelimelerin etimolojik açıdan şu şekilde açıklanması uygun görülmektedir: *k₁-r.

kıs- (*k₁-s-) Günümüz Türkiye Türkçesinde “sesi azaltmak, alçaltmak; gözü biraz kapatmak; ezmek, büzmek, daraltmak; (lambda vs.nin) ışığını azaltmak; sıkıştırmak; masraf, harcama vs. kısmak; hak, özgürlük sınırını daraltmak” (TÜS, 2011, s. 1425) gibi anlamlara gelen bu fiil, Eski Uygur Türkçesinde *kıs-* şekli ve “*çimdikleme, kısmak*” (Gabain, 2007, s. 280) anlamlarıyla geçmektedir. Kelime Köktürk Türkçesinde tanıklanmasa da türevleri olduğu anlaşılan *kısa* “1. kısa. 2. kısa zaman içinde, hemen, uzun sürmeden” kelimesi ile *kısil* “dağ geçidi, dar vadi” kelimesinin bulunması aslında bu dönemde bu fiilin var olduğuna delildir. Kelimenin Eski Uygur Türkçesinde geçen *kısığ* “kısıık, dar, bag, daraltılmış olma”, *kısığsız* “kısıksız, dertsiz, hür” (Caferoğlu, 1968, s. 176-177) türevleri de dikkat çekicidir. DLT’de söz konusu fiil “*kıstırmak, kısmak, gereken miktardan az kullanmak*” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 715) anlamlarıyla ve şu örneklerde tanıklanmıştır: *kapug anıñ ađa.kın kısdı* “kapı adamın ayağını kıstırdı.”, *ol anıñ tönluğun kısdı* “o, elbise için planlanan kumaştan kıstı” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 236). Yine DLT’de geçen ve *kıs-* fiilinin türevleri olduğu anlaşılan *kısığ* “hapis, baskı”, *kıskaç* “kerpeten”, *kısğan-* “(harcamayı) kısmak”, *kısil-* “sıkışmak, kıstırılmak”, *kısın-* “(harcamada) cimri davranmak”, *kısırkan-* “malını muhafazada sıkı davranmak, harcamaktan kaçınmak”, *kıslın-* “sıkışmak, baskı altında kalmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 715) gibi türevlerini de burada belirtmekte yarar vardır. Söz konusu kelime Kutadgu Bilig’de *kıs-* şeklinde ve “*kısaltmak, sıkıkmak, baskı altında bulundurmak*” (Arat, 1991, s. 252) anlamalarında tanıklanmıştır: *elig til uzun kıldım erdi öküş / ölüm keldi tutdı tınım kısdı uş* (Arat, 1991, s. 129) “Elimi ve dilimi çoğu zaman uzun tuttum; ölüm geldi beni buldu, işte nefesimi kesti.” Kutadgu Bilig’de kelimenin *kısğa* “kısa”, *kısil-* “kısılmak, arada kalmak”, *kısır-* “kısaltmak” (Arat, 1991, s. 252) türevleri de tanıklanmıştır. Harezmi Türkçesi eserlerinden Mukaddimetü’l-Edeb’de “*kısmak, çekmek*” (Yüce, 2014s, s. 144) anlamlarında geçmektedir: *budı arasıñğa kısdı it kuğruğını* (Yüce, 2014, s. 75) “köpek, kuyruğunu bacaklarının arasına kıstı.” Mukaddemetü’l-Edeb’te kelimenin *kısırla-* “sıkıştırmak”, *kısın-* “büzölmek”, *kıskał-* “kısaltmak”, *kısta-* “ısrar etmek”, *kıstağ* “sıkıntılı, güç” (Yüce, 2014, s. 144) gibi türevleri de burada zikredilebilir. *Kıs-* fiili daha sonra Kıpçak Türkçesinde de şu anlamlarda kullanılmıştır: “1. Kısmak, sıkıştırmak. 2. Toplamak, kısaltmak, tor top etmek, sıkıkmak, tıkmak; çekmek” (Toparlı vd., 2007, s. 145). Kıpçak Türkçesinde kelimenin *kısar-* “kısaltmak”, *kısarla-* “kısaltmak, daracık yere sıkıştırmak”, *kısdı-* “kısmak”, *kıskaş-* “kısaltmak” *kıskaş* “yengeç” (Toparlı vd., 2007, s. 145-146) gibi türevleri de görölmektedir. Kelime Çağatay Türkçesinde de “*sıkıştırmak*” anlamında geçmektedir (Ünlü, 2013, s. 626). Çağatay Türkçesinde kelimenin *kısıık* “dar yer; kısık ses”, *kısnağ* “kısıık, dar yol” (Ünlü, 29-013, s. 627) gibi türevleri de görölebilmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) *kıs-* fiili “sıkıkmak, sıkıştırmak” (2019, s. 2519) anlamlarında geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) kelimenin *kısıru* “zorlayarak, zorla” *kıskı* (*kısgu, kısku*) “mengene, cendere; iki şey arasına kıstırılan ağaçtan kama”, *kıstırđı* “iki tahta arasındaki yarığı açmak için kullanılan

ağaç kama”, *kısu* (*kısı*) “sıkıntı, eziyet, tazyik, müzayaka; daracık yer”, *kısıcak* “daracık yer”, *kısaç* “kısaç, kerpeten” (2019, s. 2516-20) gibi türevlerine de rastlanmaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinde kelimenin şu şekilde kullanıldığı görülmektedir: Azerbaycan Türkçesi: *gısmag*, *azaltmak*, Başkurt Türkçesi: *azayttıv*, Kazak Türkçesi: *kıskartıv*, *azaytuv*, Kırgız Türkçesi: *kıskartıu*, *azaytıu*, Özbek Türkçesi: *pēsēytirmék*, *ázāytirák*, Tatar Türkçesi: *azaytu*, Türkmen Türkçesi: *peseltmek*, *azaltmak*, Uygur Türkçesi: *kıskartmak*, *azaytmak* (KTLS, 1991, s. 480-481).

Kıs- fiilinin etimolojisine bakacak olursak Burhan Paçacıoğlu, *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Dağarcığı* adlı sözlüğünde kelimeyi *kas-* “kasmak, daraltmak” (Paçacıoğlu, 2016, s. 346-387) fiili ile açıklamıştır. Sevan Nişanyan kelimenin etimolojisi hakkında şu ifadelerle yer vermiştir: “**ETü** *kıs-* *sımak*, *zapt u rapt altına almak*, *özgürlüğünü kısmak*, *daraltmak* = **ETü** *kız* ‘*nadir, cimri (bol ve cömert zıddı)* → *Kız ETü kız sıfatının fiil eşdeğeridir. /z/ > /s/ dönüşümü dikkat çekicidir*” (Nişanyan, 2018, s. 444-445). Tuncer Gülensoy, kelimenin “*azaltmak*, *alçaltmak*” anlamlarını vermekle yetinmiştir; yani Gülensoy kelimeyi kök olarak kabul etmiştir denebilir (Gülensoy, 2018, s. 414).

Burada kelimenin daha geriye doğru yani farazi bir kök olduğu düşünülen “**kı-*” (kesmek, kırmak, kısmak) fiiline götürülebileceği öne sürülebilir; yani kelimenin etimolojisi, *kı-s(<*z*>-) şeklinde olduğu tarafımızca varsayılmaktadır. Buna ek olarak, aslında kelimenin başta *kı-z(<*kı-d?) şeklindeyken /z/ > /s/ değişimiyle *kı-s- biçimine geçtiği söylenebilir; nitekim Türkçede az da olsa *-d* (~ *-z*-) > *-s*- değişikliği vardır: *ET idi* > *izi* > *izi-si* > *ıssı* ‘*sahibi*’; *idi-siz* > *izisiz* > *ıssız* > *ıssız* ‘*sahipsiz*’ (Karağaç, 2013, s. 189). **Kı-s-* fiilinin türevleri olan; *kısa*, *kısaç* “*kısaç*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 382), *kısağ* “*dar, kısık; hapis*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 382), *kısal-*, *kısık kısık*, “*gergin*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 383), *kısım* “*bölüm*”, *kısır* “*verimsiz, kısır*”, *kıskan-*, *kıskar/t/ıl-* “*kısal; kısalt-, kısaltılmak*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 383), *kıskınç* / *kısmık* “*cimri*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 384), *kısta-* / *kıstaş* “*sıkıştırma, kısmak, kilitlemek; kısılmak, sıkılmak*” (Paçacıoğlu, 2016, s. 384) burada zikredilebilir.

kıt: (*kı-t) *Kıt* kelimesi *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS) şu şekilde tanımlanmıştır: “*sf. Ar. kaht 1. İhtiyaca yetmeyecek kadar az, bol karşıtı. 2. Az, yetersiz*” (2011, S. 1447). *Kıt*, kelimesi *Tarama Sözlüğü*’nde (TS) *kıt* şeklinde ve “*kıtlık*” anlamında geçmektedir (TS IV, 2019, s. 2522). Çağdaş Türk lehçelerinde kelime şu şekil ve anlamlarda görülmektedir: Azerbaycan Türkçesi: *git*, Başkurt Türkçesi: *kıt*, *yuk*, Kazak Türkçesi: *kat*, *tapşı*, Kırgız Türkçesi: *az*, *cetişpeen*, Özbek Türkçesi *kēm*, *az*, Tatar Türkçesi: *kıt*, *yuk*, Türkmen Türkçesi: *git*, Uygur Türkçesi: *kıs*, *az* (KTLS I, 1991, s. 480-481).

Kelime bildiğimiz kadarıyla *kıt* şeklinde Eski Türkçe, Harezmi Türkçesi ve Çağatay Türkçesinde tanıklanmamıştır; ancak ilk defa Eski Uygur Türkçesinde görülen ve “*1. Sıcak. 2. Kız. 3. Hasis*” (Caferoğlu, 1968, s. 178) anlamlı *kız* kelimesinin *kıt* kelimesinin ilk şekli olduğu düşünülebilir ki kelimenin *hasis* [“*1. nekes, cimri, pinti; 2. alçak, değersiz, kıymetsiz; insanı küçülten.*” (Devellioğlu, 2010, s. 386)] anlamı bu konuda bazı veriler sunabilir. Anlam açısından bakınca *hasis* “*cimri, pinti*” olan kimse elindekini verememekle, onu elinde tutmak ve başkasıyla paylaşmaktan kendisini kısmak, geri tutmakla nitelendirilir ki burada cimrilik ya da *kızlık*’ın da bir şeyi kısmak, alıkoymak anlamıyla *kıt* kelimesiyle bağlantısını ortaya koyabilir.

Kız kelimesi ilk defa Eski Uygur Türkçesinde görülmekle beraber daha sonra Karahanlı Türkçesi metinlerinde de farklı anlamlarda görülür; DLT’de kelime “*pahalı*” anlamıyla şu örnekte geçer: *kız neş* “*pahalı şey*”, *bu at kız aldım* “*bu atı pahalı aldım*” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 142). Bu örnekte geçen ve “*pahalı*” anlamında olan *kız* kelimesi de *kıt* kelimesiyle anlam bağlantısı içinde düşünülebilir ki pahalı olan şeyin az bulunması ve

dolayısıyla kıymetli oluşu bu yönde düşünmeye sevk eder. Kelime Kutadgu Bilig’de de *kız* şeklinde ve “*pahalı, nadir*” anlamında geçer (Arat, 1991, s. 254): *kız ermez bu yalnuq kişilik kız ol / az ermez bu yalnuq könilik az ol* (Arat, 1991, s. 104) “Bu insan nadir değildir, kişilik nadirdir; bu insan az değil, doğruluk azdır.” Harezmi Türkçesi eserlerinden Mukaddimetü’l-Edeb’de “*pahalı*” anlamında *kız* şeklinde geçer: ...*horladı anı kız narh uçun sakladı* (Yüce, 2014, s. 38) “...Onu hor gördü, pahalı fiyatından ötürü sakladı.” Kelime yine Kıpçak Türkçesinde *kız* şeklinde ve “*pahalı, değerli*” anlamlarında geçer (Toparlı vd. 2007, s. 147).

Kelimenin etimolojisine bakıldığı zaman Tuncer Gülensoy *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*’nde kelime hakkında şu bilgileri verir: “*İhtiyaca yetmeyecek kadar az <*kız ‘pahalı (DLT): kızu- ‘pahalılanmak’; kızlan- ‘pahalı bulmak’ DLT’de kit biçimi yoktur*” (Gülensoy, 2018, s. 417).

Sevan Nişanyan *Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*’nde şöyle bir etimolojik açıklama getirmiştir: “*Etü kız ‘nadir, kıt’*” (Nişanyan, 2018, s. 446).

İsmet Zeki Eyuboğlu kelimeyi Arapça *kaht* “kuraklık, susuzluk” kelimesiyle açıklamış ve kelimenin *kaht*’tan gelişimini şöyle göstermiştir: “*kiht / ki(h)t-kıt (azlık, yokluk, bulunmayış, verimsizlik, yetersizlik...)*” (Eyuboğlu, 2004, s. 409).

Kubbealtı Lugatı’nın sitesinde de kelime Arapça *kaht* kelimesinden alınmıştır: “*if. (Ar. kaht ‘azlık, kuraklık’> kiht’tan ‘h’ düşmesiyle) İhtiyacı karşılamayacak kadar az, gerektiğinden daha eksik. Karşıtı: bol*” (<http://lugatim.com/s/KIT>).

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-Türkî*’de kelimenin Arapça *kahttan* geliştiğini ifade etmiştir. Sâmî *kıt* kelimesinin karşısında şu ifadeler yer vermiştir: “*kıt yâhūd kîṭ veya kîṭ. Sıfat. [Ar. ‘kaht’ dan gâlat] az bulunur, nadir, seyrek, az, noḡṣân: ‘Akli kîṭ : Akılsız; akçası kîṭ: Züğürt; îmânî kîṭ: İmansız*” (Sâmî, 2010, s. 1054). Sâmî, *kıt* kelimesinin kendisinden geliştiğini ifade ettiği Arapça *kaht* kelimesini ise şöyle açıklamıştır: “*ism-i müzekker. Ar. yağmur nedreti, kuraklık, kuraklıktan mahşûlat yetişmemekle bunun neticesi olan açlık, acık: kaht u galâ; kaht senesi. [Lîânımızda müsta’mel olan ‘kîṭ’ ve ‘kîṭlik’ bundan gâlatdır. Bk.: kîṭ, kîṭlik.] kaht- sâl: kuraklık senesi, kaht u galâ senesi.*” (Sâmî, 2010, s. 1052).

S. Gerard Clauson etimolojik lügatinde, kelimenin karşısında şu ifadeler yer vermiştir: “*Temelde ‘pahalı, masraflı’ bundan dolayı da ‘seyrek’ ve başka bir uzantısı olarak da cimrice, tamahkârca.’ Son zamanlara kadar Güneybatı Osmanlıcada hayatta kaldı; ancak o şimdilerde kit tarafından yeri alındı, bu (kıt) eski bir kelime değil...*” (Clauson, 1972, s. 680). Görüldüğü üzere Clauson kelimenin aldığı şekli ve anlamlarını vermekle yetinmiş; ancak burada önemli olan Clauson’un kelimenin *kız>kıt* şeklinde Batı Türkçesinde geliştiği görüşüdür.

Burhan Paçacıoğlu, *VIII.- XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı* adlı sözlüğünde *kıt* kelimesinin “*kıtlık, azlık*” anlamını verir ve onun Arapça “*kiht*” kelimesinden geldiğini belirtir” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385). Paçacıoğlu, *kız* “*hasis; kıtlık; darlık; kısa*” anlamlı kelimeyi ayrı madde başında ele alırken; “*nadir, pahalı; seyrek*” anlamlı *kız [kıt]* kelimesini ise ayrı madde başı olarak ele almıştır (Paçacıoğlu, 2016, s. 387).

Andreas Tietze *kıt* kelimesini *kız* maddesine yönlendirip açıklamayı bu madde başı altında yapmıştır. Tietze *kıt* kelimesinin “*az bulunur, az, nadir, pahalı*” anlamlarını verdikten sonra kelimenin Arapçadaki *kaht* “kuraklık afeti” kelimesinden gelmediğini ifade eder; *kız* kelimesinin *kıt* şekline dönüşmesinde ise söz konusu *kaht* kelimesiyle *bulaşma* (contamination) yolunu göz önünde bulundurur (Tietze, 2020, s. 301).

Bu görüşler ışığında biz yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Eski Uygur Türkçesinde, Karahanlı Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde görülen ve “*pahalı, nadir, hasis*” anlamlı *kız* kelimesinin aslında *kıt* biçiminde Batı Türkçesinde devam ettiğini düşünüyoruz; kaldı ki Clauson’un da yukarıda verdiğimiz görüşleri arasında bu yaklaşım vardır. Kelimenin etimolojine dair görüşümüz ise, Arapça *kaht* “kıtlık, açlık” kelimesinden değil muhtemel bir “*kırmak, kesmek,*

kısmak” anlamlı “*k1-” fiiline dayandığı şeklindedir; nitekim kesilen, kısılan bir şey az, seyrek ya da nadir bulunur, kıt kelimesinin de aslında “kesik, az, kısık” anlamları ile düşünülünce böyle bir kökten türemiş olduğu muhtemeldir. DLT’de tanımlanan ve *kız* kelimesinden türediği anlaşılan *kızu-* “pahalılaştı” fiili de “*k1-” fiilinin türevleri arasında gösterilebilir: *tawar kızudı* “malın fiyatı pahalılaştı” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 462). Nitekim pahalılaştıran bir şey bulunması, elde edilmesi az olan şeydir.

kıvır- (*k1-v-ır-) Kıvırmak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS), “herhangi bir şeyi bükmek; kenarından katlamak; kalçalarının iki yana sallayarak oynamak veya yürümek; uydurup söylemek; saptırmak, çevirmek; sapmak istememek, yan çizmek; başarmak, başa çıkmak, becermek, hakkından gelmek; dolandırmak” gibi anlamlarda geçmektedir (2011, s. 1429).

Bu kelime Harezmi Türkçesi eserlerinden *Mukaddimetü’l-Edeb*’de *kıvur-* şeklinde ve “*kıvırmak*” anlamıyla geçer (Yüce, 2014, s. 144). *Dede Korkut Hikâyelerinde* de kelime “*kıvırmak*” anlamında tanımlanmıştır (Ergin, 2009, s. 183).

Kelime bazı çağdaş Türk Lehçelerinde şöyle geçer: Azerbaycan Türkçesi: *burmag*; Başkurt Türkçesi: *küdrölätiv, bödrölë*; Kazak Türkçesi: *buıralav, esüv, öriiv*; Kırgız Türkçesi: *tarmaldö*; Özbek Türkçesi: *burëmëk*; Tatar Türkçesi: *bödrölëv, küdröltü*; Türkmen Türkçesi: *burmak*; Uygur Türkçesi: *bödrë, burğay* (KTLs, 1991, s. 482-483).

Tuncer Gülensoy kelimenin etimolojisini şu şekilde yapmıştır: “<OT *kıw-* ‘çekmek, düzeltmek’: *kıwal* ‘çekme, düzün” (Gülensoy, 2018, s. 418).

kelimenin etimolojisi ile ilgili yukarıdaki görüşlerden farklı olarak bu kelimenin “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamı verdiğimiz farazi *k1- fiilinden geldiğini düşünülebilir; *kıvır-* fiilinde bir hareket vs. de ani kırılma, kesilme, kıvrılma göz önüne alındığında böyle bir kökten türemiş olduğu akla yatkın gelebilir; neticede *kıvır-* fiilinin etimolojisinin şu şekilde geliştiğini varsayıyoruz: *k1-*v-ır-. Burada *k1-*v- fiilinden türeyen bazı kelimeleri de belirtmek isteriz, şöyle ki: *kıvıl kıvıl* “topluca hareket edip kaynaşarak” (TÜS, 2011, s. 1429), *kıvırcık, kıvırış* “kıvırma”, *kıvırtma, kıvırtmak, kıvrak, kıvranış, kıvrandırmak, kıvrınma, kıvrantı* “kararsızlık, sıkıntı” (TÜS, 2011, s. 1430), *kıvratma* “kıvratmak işi” (TÜS, 2011, s. 1430), *kıvrıklık, kıvrılabilme, kıvrılış, kıvrım, kıvrımsız, kıvrımlı, kıvart-* “sökmek” (Yüce, 2014, s. 144), *kıvı* boş; süreksiz, *kısa* (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvıllık* “süreksizlik” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvırka / kıvırkak* “hasis” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvırka-* / *kıvırkan-* “hasislik etmek” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385), *kıvrat-* “bükme” (Paçacıoğlu, 2016, s. 385).

kıy- (*k1-y-) Kıymak fiili *TDK Türkçe Sözlük*’te (TÜS), “çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak; acımadan vermek, esirgememek, feda etmek; acımayıp öldürmek; acımayarak büyük bir kötülük etmek, zulmetmek” gibi anlamlarda geçmektedir (2011, s. 1433).

Kelimenin etimolojisine bakıldığı zaman; Tuncer Gülensoy etimolojik sözlüğünde kelimenin *kıd-* “kenar yapmak” fiilinden geldiğini ileri sürmüştür (Gülensoy, 2018, s. 419). Sevan Nişanyan da kelimeyi Eski Türkçedeki *kıd-* “kesmek” fiiliyle açıklamıştır (Nişanyan, 2018, s. 447).

Söz konusu *kıd-* fiili ilk defa Köktürk Türkçesinde tanımlanmıştır: *bir kişi: yanılısar uğuşı bodunu bişükiğe tegi kıdmarz ermi* “Bir kişi yanılıp suç işlese (onun) soyuna sopuna (ve) hısımlarına kadar (herkesi) öldürmezler” (Tekin, 2010, s. 44-45). DLT’de *kıd-* fiilinin türevi olduğu anlaşılan *kıdıg* “deniz, nehir, vadi gibi şeyleri kıyısı; bir şeyin kenarı”, *kıdıgla-* “kenar dikmek”, *kıdıgla-* “(bir şeye) sınır ve kenar yapılmak”, *kıdış-* kenar dikmede yardım etmek veya yarışmak”, *kıdıt-* “kenar diktirmek için emir vermek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 707-708) kelimeler yer almaktadır. Söz konusu *kıd-* fiilinin ayrıca “müdafaa etmek; sınıra

ulaşmak” (Paçacıoğlu, 2016, s. 375) anlamları ve *kıdıık* “kıtlık” türevi de (Paçacıoğlu, 2016, s. 375) vardır; **kı-y-* fiilinin ise *kıyı / kıyıg* “kıyı, kenar”, *kıyıl-* “sözünden dönmek; gözden kaybolmak; yanlamasına kesilmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 717), *kıyın* “ceza” (Paçacıoğlu, 2016: 386), *kıyış-* “yanlamasına kesmede yardım etmek veya yarışmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 717), *kıytur-* “kesmek için emir vermek, yanlamasına kestirmek” (717), *kıyın-* “yürek kesilip bayılmak” (Paçacıoğlu, 2016, s. 387), *kıykım* “parça parça” (Ata, 2019, s. 706), *kıyma, kıymık, kıynak* “kuş pençesi” (Paçacıoğlu, 2016, s. 387), *kıyışru* “çapraz, yan” (Yüce, 2014, s. 144), *kıyıur-* döndürmek, çevirmek; çevirmek, caydırmak, eğmek, gidermek” (Yüce, 2014, s. 144), *kıyuk* “kıyık, parça” (Yüce, 2014, s. 145), *kıyuklan-* “kıymıklanmak” (Yüce, 2014, s. 145),

Burada kelimenin yine “*kesmek, kırmak, kısmak” anlamlı farazi “**kı-*” fiilinden türediği görüşü öne sürülebilir; yani kelimenin etimolojisinin řu şekilde olduğu tarafımızca varsayılmaktadır:

**kı-y-*

(**kı-d-*).

SONUÇ

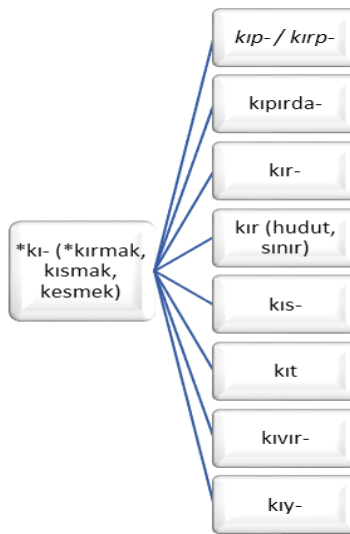
Sondan eklemeli dillerde kelime türetmenin en yaygın yöntemlerinden birisi, kök diye tabir edilen ve daha küçük parçalara bölünemeyen kelimelere birtakım ekler getirilmek suretiyle yeni kelimeler elde etmektir.

Kök kelimeler, kendisine eklenen ekler çıkarıldığında kelimenin geriye kalan kısmıdır. Dünya dilleri arasında Altay Dil Ailesi içinde değerlendirilen ve sondan eklemeli dillerin en iyi temsilcileri arasında bulunan Türkçede bir kelimenin bazen ünlü olmak kaydıyla tek sese kadar indirgenebildiği bilinen bir gerçektir; hatta bazen kök olarak kabul edilen kelimelerin bile yapılan araştırmalarla aslında kök değil bir gövde olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar da göz önüne alınca şekil bilgisi ve anlam bilgisi bağlamında; *kıp-* / *kırp-*, *kıprda-*, *kır-*, *kır* “sınır, hudut”, *kıs-*, *kıt*, *kıvr-*, *kıy-* kelimelerinin kök değil; “*kırmak, kısmak, kesmek” gibi anlamlara geldiğini düşündüğümüz farazi bir **k1-* fiilinden türeyen birer gövde oldukları varsayılabilir.

Bunlardan *kıp-* / *kırp-* fiilleri, göz kırparken kirpiklerin ani bir kırılmasını; *kıprda-* fiili, durgun bir şeyin bir anlık hareketle kırılmasını ve önceki sakin durumunun kesintiye uğrayıp yeni bir hâle geçtiğini; *kır-*, bir şeyin şekil itibarıyla bozulduğunu, dolayısıyla kırıldığını; *kır* “hudut, sınır” kelimesi, devam eden bir şeyin sona erip kesintiye ve bir kırılmaya uğradığını; *kıs-* fiili bir şeyin bol ya da çok olma hâlinin azaldığını, kırıldığını ve kısıldığını; *kıt* kelimesi bolluğun kesintiye ve kırılmaya uğradığını; *kıvr-*, *kıprda-* fiilinde olduğu gibi durgun bir şeyin ani bir hareketle kırılmaya ve kesilmeye uğradığını ve *kıy-* fiili de bir şeyde kesilmeyi, kırılmayı ifade ettiğini göz önüne alınca söz konusu kelimelerin ve bunlardan türeyen birçok kelimenin, *kırmak, kısmak, kesmek” anlamlı farazi bir kök olarak tasavvur ettiğimiz **k1-* fiilinden türemiş olabilecekleri ihtimal dahilindedir. Burada bahsi geçen kelimelerin ortak yönünün; hepsinin de bir *kırılma*, *kısılma*, *kesintiye uğraması* olduğu söylenebilir; dolayısıyla bunların bir ortak kökten gelme ihtimali anlam, ses ve şekil bilgisi bakımından da uygunluğu düşünülünce kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

**K1-* farazi kök fiil ile ondan türediğini düşündüğümüz kelimeleri bir şekil üzerinde göstermek istiyoruz. Şöyle ki:

Şekil 1. *K1- fiili ve türevleri

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig* (3 cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kıyasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları)* (2 cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Clarendon Press.
- Devellioğlu, F. (2014). *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Makaleler 1 (Ekrem Arıkoğlu, Haz.)*. Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B & Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşğârlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A.B. (2022). *Türk Dilinde Çekirdek Ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı* (2 cilt). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Türk Dil ilgisi*. Bayrak Basım -Yayım -Tanıtım.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*. Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- KBY (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Liber Plus Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Söz Varlığı*. Kesit Yayınları.
- Sami, Ş (2010). *Kâmûs-ı Türkî* (Şaban Kurt, Haz.), Çağrı Yayınları.
- Şirin, Hatice, *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK, *Tarama Sözlüğü* (6 cilt). Ankara.

Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının Köşesi (Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler)*. Dergâh Yayınları.

Tekin, Ş. (2019). *Maytrısimit (Burkancuların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidâî Bir Dram)*, Türk DİL Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2020), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Türkiye Bilimler Akademisi.

Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK, (2011). *Türkçe Sözlük*.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi.

Yüce, n (2014). *Mukaddimetü 'l-Edeb*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynağı

<http://lugatim.com/s/KIT>

EXTENDED ABSTRACT

Turkish is shown among the world languages, among the Altaic languages. One of the most important features of this language family is that the languages belonging to the family in question are agglutinative languages, which can be said to be seen exactly in Turkish. In Turkish, a word can sometimes be reduced to a single sound, provided that it is a vowel; Thus, it is understood that some words known as roots are actually a stem, not a root in time. Many studies have been done on this subject; Among these, some works of Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Bican Ercilasun and Şinasi Tekin can be mentioned. Necmettin Hacıeminoğlu has mentioned many hypothetical roots in his workplace Verbs in Turkish Language; Some examples should be given; Under the title of root verbs consisting of one vowel, we use the verbs Aç <a-ç-- "to open", ad- <a-d- "to leave" and that it is derived from the second verb votive <ad-ak "foot", name- <ad-ı-n- "to get drunk, to sober up; change, heal" etc. words a- "to separate" Tamne; en <e-n "voice" ez-gi "sound in music" vs words e- "calling" Tamne; il- <i-l- "to bind", is- <i-ş- "to bind" verbs î- "to bind" Tamne, ot < o-t "fire", oç- <o-ç- "to burn", oçak <oç-ak he attributed the words "hearth, a special place built for making fire" to the hypothetical verbs o- "to burn"; Under the title of root verbs consisting of two sounds, Hacıeminoğlu gave 27 verbs forming vowel + consonant form; If we give an example from one of them; Hacıeminoğlu, bag < ba-g "bond", baz < baz-z "tied, dependent, subject", bak- < ba-k- "1. to see, that is, to establish a connection between the eye and the object, to connect the eye to an object. 2. To take care of. Taking care of children: taking care of children", bar- <ba-r- "arriving, that is, leaving one place and reaching another place: Tiren has arrived in Ankara, that is, has arrived", ban- <ba-n- "1. Connect. 2. To submerge the words ba- "to bind" is the root tamne; ka- Tamne has connected the words kar- < ka-r- "to mix something with something", spoon <ka-ş-ı-k "spoon", kat- ka-t- "to add, to mix". Şinasi Tekin, in her book titled "Thoughts on the Word Bodun" in İştikaçını's Corner, states that the words dol-, doy- and tok can be taken to a possible verb *do- (<*to-); In his book Maytrisimit, he also wrote yarla- "to shine, to shine", to age- "to shine, to shine"; yal- "flame", tomorrow "dawn", your age "lightning", yaruk / wet "light", leanlig / yaltrık "brightness", green "green", live- "green", live- "live", *ya -l / stated that all of the plain "flame" words are derived from a hypothetical *ya- "flame" verb. Ahmet Bican Ercilasun also linked the root of the verb die to the verb ö-. Ercilasun Öl- verb actually means "to rise", with the same meanings eg- "to appear; to leave; cloud to rise" and pre- "plant to grow, to

grow; to go out” is synonymous with the meaningful verb and bases all of these verbs on a hypothetical *ö- verb; Apart from these, Ercilasun has also based the word "essence, soul, soul" on the same root. Based on its derivatives, we envisioned a hypothetical verb *ki- and we found it appropriate to give this verb meanings such as "*breaking, cutting, cutting into pieces, cutting". One of the words that we think is derived from the verb *ki- *ki-p- / *ki-r-p- “to cut into pieces, to trim; blink." We consider the verbs *kip-/clip- here to make the eyelid move up and down with a sudden movement, thus a break in this movement of the eyelid, and we consider the root of the word as “*cut, break, pinch” as a hypothetical verb with meaning “* We consider it appropriate to base it on the verb k1-”; that is, we think that the etymology of the two verbs is as follows: *ki-p- / *ki-r-p-. -p-, which makes a verb from a verb, is a rare suffix: kir-p-, ser-p-. *Ki-p-ir-da- "to move." We think that the root of the verb move- comes from the hypothetical verb “*ki-” with meanings such as “*cut, break, pinch”; as a matter of fact, move- means that the stagnant state of something comes into action, its stagnation is broken, interrupted; we think that the etymology of the word developed as follows: *ki-p-ir-da-. *K1-r “border, border; ridge of mountains; dam, embankment”. The meanings of this word seem to be related to the verb “*k1-” in terms of meaning and form; as a matter of fact, the border is the last place where a border is cut or broken; the ridge of the mountains is the last place of the rise in certain parts of the mountain, where it is broken, cut off, and the dam is the place where the water stops, cuts, and its flow is broken; therefore, we consider it appropriate to explain these words with different meanings in terms of etymology as follows: *ki-r. We think that the meaningful verb *ki-s- "to cut down, reduce, lower" is based on the verb "*ki-. *K1-t We think that the word "scarce, not enough to meet the need" is developed from the verb *ki-, which we conceive as a hypothetical root: as a matter of fact, something that is cut or curtailed is rare, infrequent or rare, and the word scarce is actually "cut, few, scarce". It is possible that it is derived from such a root when considered with its meanings.

We think that the verb *ki-*v-ir- also comes from the hypothetical verb *ki-, which we mean to "cut, break, cut"; a move in the verb curl- etc. When we consider the sudden break, cut off, it seems plausible that it was derived from such a root; As a result, we assume that the etymology of the verb k1v1r- develops as follows: *ki-*v-ir-.The word we think is derived from another verb *ki- is *ki-y- <ki-d-. We are of the opinion that this word is derived from the hypothetical verb “*ki-”, which means “to cut, break, cut”; that is, we assume that the etymology of the word is as follows: *ki-y- (*ki-d-).